

Osídlení Moravy a Slezska ve světle místních jmen

Do počátku 11. století se na Moravě slovanské osídlení koncentrovalo převážně do těch oblastí, které byly již dříve obydleny kmeny neslovanskými. Po těch však - kromě některých jmen řek a hor a snad i jména Znojmo - nezbyly v toponymii žádné stopy. Byly to především nížinné oblasti jižní a střední Moravy, nížiny v povodí řeky Moravy a Dyje, vymezené zhruba regiony Znojemska, Oslavansko, jižní Brněnsko, Vyškovsko, Litovelsko, Přerovsko, Kroměřížsko, úval Dolní Moravy až po Břeclav. V těchto oblastech se také setkáváme s nejstaršími typy slovanských MJ (*Bosonohy, Štítary, Mysliboř, Dolany* atd.). Překvapivé je, že ačkoli Břeclavsko a Hodonínsko patří sídelně k nejstarším sídelním oblastem, jejich toponymie je starobylá pouze na severním okraji v Podhůří Ždánických vrchů a Chřibů. Šlo totiž o přechodné, hraniční území mezi Moravou a Uhrami; uherské nájezdy patrně přerušily sídelní kontinuitu a pozdější nově vzniklé osady dostaly nová, typologicky poněkud mladší jména (*Týnec, Pavlovice*). Významné postavení má údolí Bečvy, přes které vedla slavná jantarová stezka. Bohatým pramenem moravských místních jmen je zvláště listina olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka z doby po r. 1131.

Českomoravská vrchovina byla patrně osídlována později, asi až od konce 12. století. Rovněž nebyla osídlena horská území jako Jeseníky, Beskydy, Vsatské vrchy, Vizovické hory a Bílé Karpaty. Pro Slezsko není tolik historických dokladů, ale jak ukazují archeologické nálezy, k starému sídelnímu území patří s velkou pravděpodobností Opavsko, Kravařsko, Těšínsko.

Při popisu rozšíření některých toponymických typů na Moravě navazuje Rud. Šrámek (1964) metodologicky na Šmilauerovo Osídlení Čech. Materiálovou základnu jeho zkoumání tvoří historický materiál MJ obsažený později ve slovníku *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* (1970, 1980). Podobně jako Šmilauer i on chce nabídnout badatelům nelingvistických oborů výsledky jazykovědného a toponomastického rozboru. Ale protože se v té době slovník moravských a slezských MJ teprve připravoval (60.-70. léta),

nebylo ještě možné podat podrobnou analýzu jmen. Tu zamýšlel udělat později. Předložené výsledky jsou míněny jako první obecné informace.

V moravsko-slezském toponymickém materiálu jsou důležité především následující toponymické typy (pro první výzkumnou sondu je autor spojil do větších celků):

- 1) Typy *Doloplazy, Přestavky*
- 2) *Rataje, Vinary*
- 3) *Dolany, Říčany*
- 4) OJ + *-(ov)ici*.

Při volbě těchto typů se přirozeně vychází z faktu, že stejné typy jsou v Čechách charakteristické pro staré sídelní území (I-IV).

1) Do první skupiny typů (***Doloplazy, Přestavky***) jsou zahrnuta všechna MJ utvořená skládáním (tj. spojením dvou slovních základů), a to bez ohledu na jejich slovtvornou strukturu, tzn. bez ohledu na to, jakého slovního druhu jsou jednotlivé komponenty složených MJ. Na Moravě je celkem 77 kompozit. Složená MJ tvoří starou vrstvu toponymie Moravy typickou pro její staré sídelní území (podobně jako v Čechách). V této první sondě se ještě nejedná o zkoumání jednotlivých malých toponymických typů, jde spíše o stanovení rozsahu starého sídelního území.

Ma Moravě jsou jména typu *Doloplazy, Přestavky* apod. nápadně koncentrována do několika areálů: Znojensko, oblast mezi dolní Oslavou a Rokytinou, Brněnsko, dále oblasti mezi Boskovicemi a Zábřehem, mezi Hanou a Litavou, mezi Bečvou a sev. úpatím Hostýnských vrchů, na obou březích Moravy a pod Olomoucí, v širokém pruhu od dolní Dyje až k Uh. Hradišti. Ostatní, už jen rozptýleně se vyskytující jména, nepřekračují hranice starého sídelního území. Tento typ není rozšířen ve Slezsku, kromě *Lubojaty* (na mapě č. 71).

2) Také typ ***Rataje, Vinary*** je zajímavý. Tvoří jej celkem 15 jmen. Nacházíme je opět v oblastech výše uvedených (tedy vymezují rovněž staré sídelní území). Jedná se především o široké Znojensko, oblast na

středním toku Moravy a území na dolní Bečvě. Většinou se vyskytují v úzkém sousedství se složenými názvy vyjadřujícími povolání obyvatel, např. *Mýdlouary* (na mapě č. 64), *Vinary* aj. Ve Slezsku je tento typ doložen v údolí Opavy, a to třemi jmény: *Bobrovníky*, *Kravaře*, *Zlatníky* (na mapě m, n, o).

Na základě rozšíření obou těchto typů MJ můžeme na Moravě a ve Slezsku vymezit poměrně přesně areál starého sídelního území (viz též mapu *Bosonohy*, *Štítary*).

- 3) Důležitý pramen pro studium osidlovacích procesů představují též jména typu ***Dolany*, *Říčany***. Kolonizace postupovala nejprve do údolí některých řek: např. *Bobrovany* leží u řeky Bobravy, *Oslavany* u řeky Oslavy. Mnohá MJ tohoto typu vyjadřují, kde lidé bydlí (*Říčany*), nebo odkud přišli (*Moravany*, *Vážany*). Jiná MJ se sufixem *-any* upozorňují na způsob získávání půdy: *Lažany* (lidé bydlící u lazů nebo Lazů; *laz* - stč. pozemek získaný vypálením lesa). Často zde také nacházíme MJ odvozená od názvů stromů: *Habrovany*, *Olšany*. Jak je patrné z mapy, **rozšiřují jména na *-any* starý sídelní areál vymezený typem *Doloplazy*, *Přestavky***, výrazněji např. o Třebíčsko (Slezské Dolany byly založeny až 1917!).
- 4) Moravská a slezská MJ typu ***OJ* + *-(ov)ice*** (dříve *-(ov)icí*) doplňují dosud neosídlené mezery v rozsahu areálu obou typů starších (*Doloplazy*, *Přestavky*, *Dolany*, *Říčany*). Patrné je to např. v oblasti mezi městy Třebíč a Mor. Budějovice. Ale pro bližší studium těchto jmen je už třeba pracovat s malými toponymickými typy.

Zbývající prázdné pruhy Moravy a Slezska jsou většinou pokrývány posesivními místními jmény na *-ov*, *-ín*, v některých oblastech paralelně se jmény *Lhota* a *Újezd*. V prostoru mezi Holešovem, Vizovicemi a severně od Zlína je častý typ *Držková*, *Hostišová* (patrně původně *Hostišova ves/Lhota* > *Hostišova* > příklonem k složené adjektivní deklinaci pak *Hostišová*) + řada deapelativních jmen a ostatních typů.

Představené mapy jsou pokusem o vymezení nejstaršího sídelního území Moravy a Slezska pomocí toponymických typů sdružených do větších

celků. Tyto typy vymezují prostorové východisko pro pozdější kolonizaci. Ale definitivní odpověď může dát až podrobný toponomastický rozbor prováděný na základě kompletního oikonymického materiálu z Moravy a Slezska a opřeny o historické a archeologické zkoumání.

Relativní chronologie:

- 1) Nejstarší typy (*Doloplazy, Přestavky, Rataje, Vinary, Dolany, Říčany*) - zhruba 11. stol.
- 2) Typy osobní jméno + *-ice* - především v 11.-12. stol., typy os. jméno + *-ovice* - především v 12.-14. stol.
- 3) Českomor. vrchovina začala být osídlována od konce 12. stol. (typická jména *Zhoř, Žďár, Radňoves, Rozseč, Újezd*).

Pro pozdější středověkou kolonizaci střední Moravy jsou typická jména *Sady* (stč. *vysaditi ves* 'založit'), *Nové Sady, Novosady, Novosedlice*. Slezské kolonizační jméno je *Poruba*; na Moravě se nevyskytuje, je součástí svérázného prostoru severoslovensko-jihopolského.

Literatura:

- I. Lutterer - M. Majtán - R. Šrámek: Zeměpisná jména Československa. Praha 1982.
- R. Šrámek: Zur Verbreitung tschechischen Ortsnamentypen in Mähren. In: Leipziger Abhandlungen zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte II. Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, 13, 1964, Heft 2, S. 361-364.
- R. Šrámek: Soustava místních jmen na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Slezský sborník, 63, 1965, s. 368-397.
- R. Šrámek: Moravskoslezská místní jména se zakončením *-nice, -ovice, -ňovice*. Slavica Slovaca, 5, 1970, s. 313-319.
- R. Šrámek: Moravskoslezská místní jména s *Ne-*. Onomastické práce I, Míst. komise ČSAV, Praha 1966, s. 97-103.
- R. Šrámek: Problematika tvoření deminutivních místních jmen v češtině. Slavia, 39, 1970, s. 377-398.